

Загълхнало ехо

Сн. Венета Савова
Худ. оформление: Тая Дечева, Николай Генов

АСТРОЛОГИЧНА СОМАТИКА

Венета Савова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Въпреки добре известното и еднозначното неприемане на ортодоксалната църква към древната астрологична прогностика, символичното значение на зодиакалните знаци предизвиква интерес през цялото Средновековие. В славяно-византийската книжовна и изобразителна традиция се откриват редица примери за използване на зодиакалните знаци, при това в разнообразни контексти.

Обикновено редът на зодиакалните знаци се използва за обозначаване на дванадесетте съзвездия, през които преминават планетите в рамките на една слънчева година, но не рядко чрез тях се представят символични или абстрактни послания, които могат да бъдат свързани както с пространствени (топоними), така и с времеви ориентири (месечния и седмичния цикъл).¹ Ярък пример за интереса към астрологията през Средновековието е коменираното в палеославистиката изображение на зодиакалните знаци в Симеоновия сборник от 1073 г.² Особено внимание предизвикват наименованията на зодиите³, както и подредбата на самите знаци, което е свързано с различните летобройни традиции, познати през Средновековието⁴.

Един интересен пример за символично представяне на зодиакалните знаци чрез успоредяване с частите на човешкото тяло се открива в самия край на късния зографски сборник със сигнатура Zogr263, който е добре известен в науката, поради факта, че в него се открива единственият препис на *Зографската история (История вкратце о болгарском народе словенском)*. Ръкописът е от 1785 г., съдържа 61 л. хартия и носи

---

¹ За обвързването на зодиакалните знаци с пространствени и времеви показатели в гадателните книги вж. Ангушева-Тиханова 1996: 146–154.

² Вж. Добрев 1979 и Мусакова 1992.

³ Детайлен анализ на наименованията за Водолей и Везни, които показват вариативност за разлика от имената на другите знаци, е направен от Мария Райкова (Райкова 2000) Кратък преглед на наименованията на зодиите в Гръмника може да види и в Ангушева-Тиханова 1996: 60–62.

⁴ Вж. Славова 1997 и библиографията там.

наименованието *Сказание за Света гора Атонска от 1785 г.*⁵ В съдържателно отношение кодексът няма единен характер. Условно той може да бъде разделен на три части. Първата съдържа слова, свързани с историята на Света гора и някои от много почитаните чудотворни икони на Божията майка и св. Георги Победоносец (л. 1^a–38^b). След тях, като самостоятелна цялост, е добавена *Зографската история* със своя номерация (л. 39^a–52^a). В третата част са включени четири слова от патерика (л. 53^a–60^a).

На последния л. 61^a е добавен кратък откъс от *Гръмник* с начало: *Ѹце в числò рѸбѸе погрѸмѸтъ, пшеницѸ...*, след който следва списъчно описание на зодиакалните знаци и съответстващата им част от човешкото тяло.

л. 61^a

ОвѸнѸ вѸрхѸ Ѹсть главнѸ: ТѸлѸецѸ
челò Ѹсть члѸчѸкоѸ. БлизнѸецѸ Ѹчи члѸчѸескѸи.
РѸкѸ икрѸниѸ члѸчѸескоѸ. ЛѸвѸ рѸмѸ члѸчѸи, дѸа
крошѸ. Ѹсть дѸшѸ члѸчѸа, СкорпиѸ пѸпокѸ члѸ –
чѸ, СтрѸлѸецѸ мѸслѸ члѸчѸь, КозѸрогѸ гòлени.
ВодолѸй прѸднѸй прохòдѸ, Рыба плѸснѸ члѸчѸи
и то Ѹсть сòстѸвѸ члѸчѸкѸй.

Овен е върхът на главата; Телец е човешкото чело. Близнаци – човешките очи. Рак – човешкото слепоочие. Лъв – рамената човешки; Дева – кошът⁶; (!)⁷ е душата човешка, Скорпион – човешкият пъп, Стрелец – човешката мисъл, Козирог – коленете. Водолей – предния проход⁸, Риба⁹ – стъпалата на човека и това е съставът на човека.

⁵ Текстът на ръкописа се използва по дигиталните снимки в Зографската изследователска библиотека, която е част от Университетската библиотека на СУ „Св. Климент Охридски” и се намира в Библиотека „Филологии” на Ректората.

⁶ Превеждам думата *крошѸ* като кош, с което се обозначава най-вероятно гръдният кош. Това четене съответства на логиката на вертикалното изреждане на частите от тялото в текста. Думата се открива в ТСЖВЯ и в речника на Найден Геров във вариант *крошня* със значение *кошница*.

⁷ Тук в текста е изпуснато наименованието на поредния зодиакален знак. Според логиката на подреждане би трябвало на това място да стои знакът Везни.

⁸ Става дума за органа, с който се извежда урината от тялото.

⁹ В конкретния случай името на зодията Риби е в единствено лице, което е често срещано.

В смислово отношение текстът преставлява изреждане на дванадесетте астрологични знака по реда на мартенската година (от Овен до Риби) и техните психофизични съответствия в човека. Списъчният характер на това кратко изложение е отразено в множеството безглаголни фрази, което допълнително показва, че текстът има изцяло справочен характер, без да е включен какъвто и да е тълкувателен контекст.

	Зодиакален знак в Zogr263	Превод	Част от тялото или психиката	Предположителни основания за успоредяване ¹⁰
1.	Οβένη	Овен	Върхът на главата	Рогата на овена, които са отгоре на главата
2.	Τφλέψ	Телец	Челото	Рогата на телеца са на челото му.
3.	Βλινζέψ	Близнаци	Очите	Двойственост.
4.	Ράκ	Рак	Слепоочията	Щипките на рака са отстрани на очите му.
5.	Λέκ	Лъв	Рамена	Гривата на лъва покрива раменете.
6.	Δέ	Дева	Гръдният кош	По аналогия с женската гръд.
7.	—	Везни	Човешката душа	С везни се измерват делата на душата.
8.	Σκορπί	Скорпион	Пъпът	Пъпът и пъпната връв съответстват на опашката на скорпиона.
9.	Στφλέψ	Стрелец	Човешката мисъл	Изстреляната стрела наподобява мисълта като динамика и сила.
10.	Κόζερο	Козирог	Колената	Козите се катерят и имат здрави колена, а козиерогът се изобразява

¹⁰ Отбелязаните в колоната предположения са възможни, но не изчерпват всички възможности.

				винаги със сгънати предни колена.
11.	Водолей	Водолей	Външният орган за уриниране	По аналогия с изливане на водата/урината.
12	Рыба	Риба	Стъпала, ходила, стъпки	Рибите нямат крака (аналогия чрез отрицание).

За читателя и изследователя, разбира се, най-интересен е тълкувателният потенциал на този „астросоматичен” списък, но той може да бъде разкрит единствено след детайлното му текстологическо обследване, което е задача, излизаща от параметрите на рубриката „Загълхнало ехо”. Прави впечатление, че при съотнасянето на знаците с части от човешкото тяло или човешката психика се следват определени принципи. Един от тях е свързан с това, че онагледяването на зодиакалния ред от Овен до Риби проследява тялото по вертикала от горе до долу (от главата до петите), като на два пъти тази логика е прекъсната от вмъкванията, отнасящи се до психическите характеристики на човека – при Везни (човешката душа) и при Стрелец (човешката мисъл). Друг смислов механизъм за постигане на автентично онагледяване на знаците е наличието на паралелизъм, който често е буквален (двойствеността), но може и да бъде тълкувателен или дори да изисква по-сериозно разбиране на древната астрологична традиция.

За сходен текст споменава Аделина Ангушева-Тиханова по препис от ръкопис от XVв.¹¹ от сбирката на Шафарик в Националната чешка библиотека № 14 (Ходошки сборник, Ms IXF10) на л. 76^б (Ангушева-Тиханова 1996: 155). Авторката не е публикувала текста на това астрологично описание, но е дала интересни наблюдения и частично е представила съдържанието му. Знакът Овен съответства на върха на главата, Телец на челото. Част от посочените от авторката примери илюстрират буквалната аналогия на зодиакалните знаци и частта от човешкото тяло заради паралела с двойствеността или физиологическите функции – това са Близнаците, които са успоредени с човешките очи, и Водолеят, който съответства на **прѣѣни прохѣ**. Другите знаци, които са споменати в публикацията, се интерпретират в по-абстрактен план или

¹¹ По-детайлно описание и дискусията, свързана с датировката на сборника, са представени в Angusheva 2005: 141.

в контекста на установила се представа за семантиката на самите зодии (Лъв, Скорпион). Специално внимание е обърнато на присъствието на двете наименования на знака Водолей в текста (Мокреш и Водолей), както и, че Мокреш и Стрелец са двата примера в списъка за абстрактно, а не телесно успоредяване (Ангушева-Тиханова 1996: 155).

Макар и да не може да се придобие пълна представа за съдържанието на списъка в Ходошкия препис¹², представените сведения от Ангушева-Тиханова очертават някои прилики и разлики с преписа от Zogr263. Информацията за Овен, Телец, Близнаци, Скорпион, Стрелец и Водолей е идентична, а за Рак, Дева, Везни, Козирог и Риби съпоставка не може да се направи, защото за тези знаци не са представени в публикацията. Основното различие е свързано с липсата в Zogr263 на наименованието Мокреш, с което в Ходошкия препис е отбелязан знак, представен като „зодия... владетелка на човешката душа” (Ангушева-Тиханова 1996: 155). В Zogr263 пасажът от текста, в който е спомената човешката душа (ДѢА КРОШѢ. ѸСѢТЬ ДШІА ЧЛѢЧА), е проблематичен, както беше казано, защото е пропуснато наименованието на съответстващата ѝ зодия, но според реда на съзвездията на това място би трябвало да стои знакът Везни. Тъй като в коментара на Ангушева-Тиханова липсва информация за зодия Везни в Ходошкия препис, а и успоредяването на човешката душа със знака Везни в Zogr263 е свързано с възстановка на текста, не би могло да се правят повече разсъждения за тази абстрактна аналогия.

Библиография

- Ангушева 1996*: Ангушева-Тиханова, А. Гадателните книги в старобългарската литература. София, 1996.
- Андреева 1931*: Андреева, М. Политический и общественый элемент в византиско-славянских гадательных книгах. – *Byzantinoslavica*, Т. 3, 1931, 430–461.
- Геров 1976*: Геров, Н. Речник на българския език. Ч. 2, София, 1976.
- Добрев 1979*: Добрев, И. Редът на зодиакалните знаци в Симеоновия сборник от 1073 г. – *Старобългарска литература*, 5, 1979, 101–106.
- Катић 1990*: Катић, Р. Медицински списи Ходошког зборника. Избор. Београд, 1990.
- Мусакова 1992*: Мусакова, Е. Редът на зодиакалните знаци в Симеоновия сборник (Светославов препис от 1073 г.) – опит за реконструкция. – *Palaeobulgarica*, 2, 1992, 123–132.

¹² Сред публикуваните части от Ходошкия сборник от Мария Андреева (Андреева 1931) и Реля Катић (Катић 1990) този текст не е включен.

- Райкова 2000*: Райкова, М. Към историята на наименованията на зодиакалните знаци (Везни, Водолей). – *Palaeobulgarica*, 3, 2000, 106–115.
- Славова 1997*: Славова, Т. Зодиакалните изображения в Симеоновия сборник (по Светославовия препис от 1073 г.) – В: Преславска книжовна школа. Т. 2, 1997, 73–81.
- ТСЖВЯ*: Даль, В. Толковый словарь живого великорусского языка в четырех томах. Т. 2, Москва, 1989.
- Angusheva 2005*: Angusheva, A. Ancient Medical Knowledge of the Woman's Body in the Medieval Slavic Context: the Case of the Prague Manuscript IXF10. – *Wiener Slavistisches Jahrbuch*, 51 (2005), 7–20.